

Володимир ПРИХОДЬКО,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

PAST CONTINIOUS... ВИБОРИ- 2017 У НІДЕРЛАНДАХ, ФРАНЦІЇ ТА НІМЕЧЧИНІ – НАСЛІДКИ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ТА УКРАЇНИ

Розглядаються наслідки виборів 2017 року у країнах - членах ЄС в контексті їх впливу на трансформацію Європейського Союзу. До глобальних викликів сучасності для ЄС віднесено «грецьку», «міграційну» кризи, активізацію терористичної матриці, безпосередню чи посередницьку участь згаданих країн у збройних конфліктах з міжнародним тероризмом та авторитаризмом. Показано, як відродження американського неоконсерватизму та неоізоляціонізму породило низку протиріч і дискусій між США та країнами ЄС і НАТО. Констатується «гібридна» політика Російської Федерації у площині загрози з екстремістськими та націоналістичними політичними силами європейських країн, масштабізація російського медійного впливу. Розглянуто, як реагує Євросоюз та НАТО на результати народного волевиявлення у членських країнах, пошук європейськими інституціями адекватних і результативних відповідей на виклики часу та його вплив на європейську інтеграцію України.

Ключові слова: диспропорції, нерівномірність розвитку, неоізоляціонізм, євроскептики, гібридна політика, Європа різних швидкостей, Європа регіонів, інституційна трансформація, глокалізація.

Рассматриваются последствия выборов - 2017 в странах - членах Европейского Союза в контексте их влияния на трансформацию Европейского Союза. К глобальным вызовам современности для ЕС отнесены «греческий» и «миграционный» кризи-

сы, активизация террористической матрицы, непосредственное или посредническое участие упомянутых стран в вооруженных конфликтах с международным терроризмом и авторитаризмом. Показано, как возрождение американского неоконсерватизма и неоиоляционизма привело к возникновению ряда противоречий и дискуссий между США и странами ЕС / НАТО. Конституируется «гибридная» политика Российской Федерации в плоскости заигрывания с экстремистскими и националистическими политическими силами европейских стран, масштабизация российского медийного воздействия. Рассмотрены реакция Евросоюза и НАТО на результаты народного волеизъявления в членских странах, поиск европейскими институтами адекватных и результативных ответов на вызовы времени и его влияние на европейскую интеграцию Украины.

Ключевые слова: диспропорции, неравномерность развития, неоиоляционизм, евроскептики, гибридная политика, Европа разных скоростей, Европа регионов, институциональная трансформация, глокализация.

Consider the implications of the election in 2017 in the countries - members of the European Union in the context of their impact on the transformation of the European Union. The global challenges of our time to the EU classified «Greek» crisis, «migration» crisis, the intensification of terrorist matrix, directly or mediating these countries involved in armed conflict against international terrorism and authoritarianism. It is noted as the revival of American neoconservatism and neo isolationism generated a number of contradictions and discussions between the US and the EU and NATO, «hybrid» policy of the plane flirting with extremist and nationalist political forces of European countries, Russian media exposure. Consider how responsive the European Union and NATO on the results of people's will in member countries, European institutions search for appropriate and effective responses to the challenges of time and its effect on European integration of Ukraine.

Keywords: disparities, uneven development, neo isolationism, Eurosceptics, a hybrid policy, Europe of different speeds, Europe of regions, institutional transformation, glocalization.

Контраверсивно, та все ж... Невже мав рацію свого часу геніальний психоаналітик, батько аналітичної психології та філософії культури, автор концепції підсвідомого Карл-Густав Юнг в оцінці світових імперій, твердячи що «багатомільйонна нація являє собою щось навіть не людське. Це ящірка або крокодил, або вовк. Моральність її державних діячів не перевищує рівня твариноподібної моральності мас, хоча окремі діячі демократичної держави в стані дещо піднятися над загальним рівнем. Монстр – ось що таке нація. Кожен повинен остерігатися нації. Це щось жахливе. Як може подібне мати честь або слово. Ось чому я за малі нації. Малі нації передбачають малі катастрофи. Великі нації передбачають великі катастрофи» [1] .

Невже досвід ХХ століття – спроби побудови «Великих» Сербії, Німеччини, Румунії, Польщі, Росії, Австро-Угорщини, практики функціонування Великої і Малої Антанти, Версальської системи та Ліги Націй й справді є підтвердженням юнгової неприязні до наддержав та високої вірогідності їх подальшого розпаду ?

Евентуальність обраної проблематики не позбавляє такого собі «нормандейвісівського» відчуття [2] знаковості останніх подій міжнародного життя для процесів розвитку європейського співтовариства. Розглядаючи наслідки парламентських і президентських виборів 2017 року у Нідерландах (березень), Франції (травень-червень), Великобританії (червень), Німеччині (вересень), не можна не сприймати їх як відображення впливу глобальних викликів сучасності на трансформацію Європейського Союзу у цілому та кожної з членських країн, а також потенційних набувачів членства в ЄС, одним з яких, попри всі проблеми економічного спаду та політико-безпекової кризи 2012–2016 рр., залишається Україна.

Чверть століття функціонування наддержавних інституцій та законодавства ЄС забезпечило народам співтовариства не тільки синергію сталого розвитку та високі параметри якості життя, але й позначило такі проблеми, як внутрішню нерівномірність розвитку членських країн, диференціацію у

рівні життя країн ЄС та країн, що розвиваються, нівелюючий вплив наднаціонального істеблішменту, наявні прогалини у функціонуванні колективних та національних безпекових, правоохоронних та міграційних систем.

У цілому позитивні для подальшої діяльності ЄС вибори у Нідерландах та Франції, соціологічні дослідження рейтингів лідируючих партій у Німеччині [3] свідчать також про те, що їх результати несуть на собі відбиток таких масштабних і неоднозначних за проявами соціально-економічних та політико-правових і безпекових явищ, як «грецька» фінансова та «міграційна» кризи, активізація терористичної матриці у Франції, Великобританії, Німеччині, участь згаданих країн у збройних конфліктах з угрупованням ІДІЛ та в Сирії, розв'язанні проблем анексії Криму та окупації окремих районів Сходу України Російською Федерацією.

«Зміна варті» в Білому Домі, відродження неоконсерватизму та неізоляціонізму в політиці нового, непередбачуваного лідера США і підтримуючої його частини американського великого бізнесу та істеблішменту призвели, з одного боку, до фактичної і викличної для об'єднаної Європи підтримки BREXIT-у Америкою і зміцнення особливих політичних відносин США та Великобританії, цього, за висловом У.Черчилля, непотоплюваного авіаносця США в Європі [4]. З іншого – відкрили цілу низку протиріч і дискусій між США та країнами ЄС і НАТО. Зокрема 43-й саміт лідерів країн G-7 (м. Траорміна, Сицилія, Італія) та Брюссельський саміт НАТО (травень 2017р.) показали, що у таких питаннях, як забезпечення функціонування НАТО, подолання диспропорцій у затратах на оборону і безпеку, підтримка існуючих режимів світової торгівлі та діяльність СОТ, вихід США із Паризького кліматичного пакту та характер подальших відносин з Росією і дотримання санкцій щодо неї США та європейській стороні доведеться підтверджувати задекларовану єдність у першу чергу [5].

Активізувалась «гібридна» політика Російської Федерації у площині загравання з екстремістськими та націоналістич-

ними політичними силами, вихідцями з пострадянської діаспори, прошарками населення Європи, що зросли на грядках, засіяних ще світовим комуністичним і робітничим рухом. Використовуються всі можливості для діалогу з політичними діячами, які позиціонуються як «enfant terrible» європейської політики. Масштабізація російського медійного впливу зробила помітною симпатію лідера РФ до євроскептиків і представників національних еліт, невдоволених бюрократичною практикою та централізмом офіційного Брюсселя [6].

Як реагує Євросоюз та НАТО на вищезгадані виклики і загрози? Чи впливають результати народного волевиявлення у членських країнах на стратегічні пріоритети його діяльності, пошук адекватних і результативних відповідей на виклики часу? Як це відображається на європейській інтеграції України?

Відзначимо, що у політико-дипломатичній сфері наслідки президентських виборів у Франції та перемога на них євроорієнтованого кандидата призвели до зміцнення франко-німецького тандему та швидкого перезавантаження партнерських відносин Президента Французької Республіки та Федерального канцлера Німеччини [7].

Перебіг передвиборчих змагань у ФРН свідчить, що провідні політичні сили очолюються прихильниками розвитку ЄС, а це за будь-якого результату виборів забезпечить наступність проєвропейського курсу країни [8]. Незважаючи на критичне ставлення чималих прошарків виборців до надання фінансової допомоги Греції та ліберально-гуманістичної міграційної політики уряду, системні механізми демократизації, денацифікації та соціально-ринкової економіки, закладені після 1949 р. великими німцями Аденауером, Ерхардом і Брандтом діють, демонструючи здатність самооновлюватися та демократичним шляхом шукати відповіді на запити суспільства та часу.

У інституціональній сфері набули прав дійсних членів ЄС та НАТО Хорватія та Чорногорія відповідно. У випадку останньої, всупереч цілеспрямованій протидії сил, орієнто-

ваних на політичну співпрацю з Російською Федерацією [9]. Перемога на парламентських виборах в Нідерландах привела до повного і остаточного завершення ратифікації Угоди про асоціацію та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС [10].

Римська декларація ЄС та Версальська зустріч керівників країн ЄС – Франції, Німеччини, Італії та Іспанії (березень 2017 року) продемонстрували готовність європейського співтовариства після BREXIT-у шукати і вибудовувати ефективні, у т.ч. «різношвидкісні» механізми переходу економіки співтовариства до вищих економічних укладів, стандартів безпеки і соціального розвитку, врахування національних інтересів і особливостей та забезпечення політичного паритету країн-членів союзу незалежно від їх питомої ваги у формуванні ресурсів ЄС. Виокремлюється новий – соціально-демографічний пріоритет розвитку європейської спільноти, який передбачає включення мігрантів до ринку праці ЄС, перезавантаження усєї міграційної політики на засадах поєднання потреб економіки з гуманістичними та безпековими критеріями [11].

У сфері досягнення стратегічних пріоритетів ЄС та завдань трансформації Союзу країн симптоматичною виглядає заява канцлера Німеччини про те, що «часи, коли ми (держави-члени ЄС) могли цілком покладатися на когось іншого, вже великою мірою минули». Голова німецького уряду наголосила, що «європейці мають дійсно взяти власну долю у свої руки», підкреслила необхідність збільшення зусиль «держави держав» та кожної з членських країн до розбудови сфери колективної європейської оборони і безпеки [12].

Про глибоку та змістовну роботу лідерів країн та керівних органів ЄС над «домашніми завданнями» у ході виборів у економічній та інституційній сфері свідчить Біла книга майбутнього ЄС, презентована Головою Єврокомісії Ж.К.Юнкером, та план бюджетно-фінансової реформи ЄС, запропонований колишнім міністром економіки Франції і нинішнім єврокомісаром з фінансів ЄС П. Московічі [13].

Як вже відзначалося вище, можливості процесу дезінтеграції, акцентовані у ході виборчих компаній і референдумів BREXITом, нідерландськими та французькими євроскептиками, їх східноєвропейськими і балканськими партнерами і однодумцями неминуче змушують країни та інституції ЄС до удосконалення механізмів врахування національних інтересів при розробці та реалізації узгодженої політики Союзу, інтенсифікації процесів усунення диспропорцій у розвитку членських країн та європейських субрегіонів.

До створення плацдарму нових цінностей Європейського Союзу закликають, зокрема, польські неоконсерватори при владі та їх партнери в громадянських секторах України і країн Балтії. Так, обраний у 2015 р. президент Польщі Анджей Дуда заявив, що хоче створити новий міждержавний партнерський альянс від Балтійського до Чорного й Адріатичного морів, ідея якого давно відома під назвою «Міжмор'я». Інші представники польської еліти закликають до інтенсифікації співпраці Франції, Німеччини та Польщі на площині Веймарського трикутника [14].

Подібні національні та так би мовити «цехові ініціативи» свідчать про те, що на наступному етапі розвитку ЄС поєднання у інтеграційних процесах незаперечних переваг глобалізації із суверенною політичною та соціально-економічною ідентичністю членських країн є неминучим.

Трансформація ЄС у процесі та після BREXIT-у відкриває значні перспективи для нового етапу розвитку Європи регіонів. Якби дискусії не велися навколо ідеї «Інтермаріуму – Міжмор'я», це в першу чергу торкається інтересів країн Вишеградської групи, які разом з трьома країнами Балтії та Україною складають Балто – Чорноморський безпековий, економічний, енергетичний, транзитний і культурний простір та Карпатський (Центрально-Східний) регіон Європи, пов'язані тисячолітньою історією контактів та досвідом спільного проживання і розвитку у складі кількох наддержав.

Незважаючи на те, що останнім часом вони випробовують на собі прояви низки проблем, викликаних розміщен-

ням мігрантів за квотами ЄС на національних територіях та обмеженнями у застосуванні Шенгенського режиму (Угорщина, Румунія, Болгарія), об'ємною участю у фінансуванні програм оздоровлення економіки Греції (Угорщина, Словаччина), внутрішньополітичною боротьбою навколо законодавства у галузях регулювання вищої освіти, мас-медіа, неурядового сектора та боротьби з корупцією (Румунія, Польща, Угорщина), санкціями щодо російської економіки (Угорщина, Чехія, Словаччина, Польща, Болгарія), гібридною та інформаційною війною з боку РФ («подвійне громадянство» в українсько-угорських відносинах, «історична пам'ять» у польсько-українських відносинах), можна без перебільшення очікувати на нарощування інвестицій в рамках ЄС, перехід до вищих укладів освітньої, інноваційної, зеленої економіки та якісно нових щаблів сталого розвитку.

Реальні економічні результати постіндустріального розвитку у цій групі країн-членів ЄС у вигляді розвитку масштабного внутрішнього ринку у Польщі, аутсорсингу виробничих потужностей та індустріальних парків у Чехії, Угорщині, Румунії, створення Центральноєвропейського «автомобільного Детройту» у Словаччині, наслідком яких стало докорінне і випереджаюче зростання темпів розвитку постсоціалістичних економік, питомих показників ВВП на душу населення, середньої заробітної плати та якості освітніх і медичних послуг не залишають місця для припущень щодо консервації депресивності цих країн та регіонів в якості, так би мовити, «внутрішніх колоній» в ЄС [15].

Перспективною у цьому плані виглядає активізація співпраці України та країн Вишеградської групи, початок переорієнтації української дипломатії та зовнішньоекономічної політики держави до «realpolitik» регіональної співпраці [16], конструктивні спроби перенести інноваційні методи державного управління регіональною та транскордонною співпрацею регіонів півночі Європи на багатосторонню міжнародну співпрацю у Карпатському (Центрально-Східному) регіоні Європи [17].

Таким чином, зростання популярності крайніх правих політичних сил в ЄС, зафіксоване у результатах голосування на парламентських і президентських виборах у Нідерландах, Франції, на референдумах у Великій Британії та Нідерландах, прихід до влади Президента Трампа в Америці, міграційна криза та інші чинники скерували лідерів ЄС до пошуку рішень для подолання глобальних викликів, які стали більш ніж очевидними.

Попри численність запропонованих сценаріїв майбутнього ЄС, в якості неодмінного пріоритету реновації та трансформації «держави держав» розглядаються нові механізми безпекової та правоохоронної політики і діяльності. Терористичні атаки ІДІЛ і гібридна агресія Росії неподалік східного кордону ЄС, нарощування російського та ісламістського політичного і медійного впливу в європейському суспільстві та інтенсифікація експорту до Європи неліберальних цінностей винесли в центр виборчих змагань теми зовнішньої та внутрішньої безпеки.

Стратегічна мета збереження за Євросоюзом позицій глобальної економіки світу та зміцнення його соціально-демографічної основи об'єктивно може стимулювати процес відкриття перед Україною, Туреччиною, Грузією та Молдовою перспективи членства в ЄС, а також вдосконалення існуючих та розробку нових форматів взаємин з країнами та регіонами країн – не членів ЄС, зокрема як з Великобританією, Норвегією, Швейцарією, так і з Шотландією та Північною Ірландією.

Як вже відзначалося, на наступному етапі розвитку ЄС необхідне поєднання у інтеграційних процесах незаперечних переваг глобалізації із суверенною політичною та соціально-економічною ідентичністю членських країн. Існуючий досвід реалізації Європейської політики добросусідства та програми Східного партнерства, Європейської арктичної політики, Європейської політики північного виміру, функціонування Вишеградської групи, транскордонних євrorегіонів створює усі необхідні передумови для реалізації Єв-

ропейським Союзом та країнами-сусідами, в т.ч. Україною, інноваційної моделі глокалізації, розрахованої на далекосяжну перспективу.

Головним змістом та сутнісними і модерними чинниками функціонування такої моделі Європи регіонів могли б стати: примноження людського капіталу, міжнародні консорціуми університетів та наукових центрів; індустріальні та науково-технологічні парки vs трудова міграція та відтік мізків; кластерний розвиток регіонів та субрегіонів, в т.ч. транскордонних vs асиметрії і диспропорції потенціалів бюджетів і національних законодавств та депресивність територій. Ефективна реалізація такої моделі надасть додаткової стійкості самому Європейському Союзу.

Список використаних джерел

1. К. Г. Юнг. Критика психоанализа / пер. с нем. и англ. под общей ред. В. Зеленского — Санкт-Петербург: Гуманитарное агентство «Академический проект», 2000 – 304 с., – С.212.
 2. Дейвіс, Норман. Європа: Історія / пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. — К., Видавництво Соломії Павличко “Основи», 2001. – 1463 с.
 3. Вибори в Нідерландах і їхній вплив на Україну. – Радіо Свобода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28370269.html>
 - Партія Меркель значно відірвалася в рейтингах від соціалістів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/WORLD/partiya-merkel-znachno-vidirvalasya-v-reytingah-vid-socialistiv-242695_.html
 4. Тененбаум Б.Великий Черчилль.Хозяин своей судьбы /Борис Тененбаум. – М. : Яуза : ЭКСМО, 2013. – 368 с. – С.364.
 5. Ключові висновки саміту G-7 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://foreignpolicy.com/2017/04/10/3-big-takeaways-from-the-g-7-summit/>
 - В'ячеслав Голуб. Саміт G7 на Сицилії: тест на солідарність Заходу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://razumkov.org.ua/statti-ta-interviu/samit-g7-na-sytsylii-test-na-solidarnist-zakhodu>
- Міжнародний центр перспективних досліджень. Брюссель

- ський саміт НАТО – головні підсумки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://icps.com.ua/bryusselskyu-samit-nato-holovni-pidsumky/>
- Виктор Константинов. Рік під знаком Трампа, або чотири головні проблеми Євросоюзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://apostrophe.ua/ua/article/world/europe/2017-02-14/god-pod-znakom-trampa-ili-chetyire-glavnyie-problemyi-evrosoyuza/10234>
6. Георгій Почепцов. Як Росія експортує до Європи антиліберальні цінності. Аналіз пропаганди у Східній Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://detector.media/withoutsection/article/124743/2017-04-03-yak-rosiya-eksportue-do-evropi-antiliberalni-tsinnosti-analiz-propagandi-u-skhidnii-evropi/>
 - Ростислав Хотин. Лише половина країн-членів ЄС справді переймається агресією Кремля – дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28450217.html>
 7. Макрон зустрівся з Меркель: курс на відродження Європи. В єдиній Європі має бути менше бюрократії і більше приватних інвестицій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mind.kiev.ua/news/20172026-makron-zustrivsvya-z-merkel-kurs-na-vidrozhennya-evropi>
 8. Виктор Савинок. Возвращение свободных демократов: кто получит «золотую акцию» в Бундестаге [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.euointegration.com.ua/rus/articles/2017/05/23/7066022/view_print/
 9. Західні Балкани повертають назад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.int/docu/review/2017/Also-in-2017/backsliding-western-balkans-kosovo-servia-bosnia/UK/index.htm>
Гюнтер Фелінгер для The Atlantic Council. Чого Україна може навчитись у Балкан? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aprioriua.blogspot.co.ke/2017/05/blog-post_82.html
 10. Нідерланди ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/нідерланди-ратифікували-угоду-про-асоціацію-між-україною-та-ес/a-39047172>
 11. Римська декларація ЄС: чотири пріоритети розвитку Євросоюзу http://www.euointegration.com.ua/news/2017/03/25/7063585/Aline_Robert_|_EURACTIV.fr._Big_four'_call_for_new_European_dynamic,_multi-speed_EU [Електронний ресурс]. – Режим досту-

- пу: <http://www.euractiv.com/section/future-eu/news/big-four-call-for-new-european-dynamic-multi-speed-eu/>
Лідери ФРН, Франції, Іспанії та Італії підтримали Європу «різних швидкостей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euro-integration.com.ua/news/2017/03/7/7062644/>
12. Atlanticist' Merkel rams home frustration with Trump after summits [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reuters.com/article/us-germany-merkel-trump-idUSKBN18P0VV?il=0>
Віктор Савінок. Самотність Європи. Що стоїть за гучною заявою Ангели Меркель [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2017/05/30/7066407/>
13. Leaders to decide on EU future by end of year [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://euobserver.com/political/137069>
П'ять сценаріїв після Brexit: Юнкер представив план щодо майбутнього ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/news/2017/03/1/7062396/>
P.Moscovici: Euro zonai reikalingas bendras parlamentas ir biudžetas Skaitkite daugiau: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/p-moscovici-euro-zonai-reikalingas-bendras-parlamentas-ir-biudzetas-57-804320>
Любов Акуленко (УЦДЄП). Глобальні виклики для ЄС: 5 сценаріїв і реальність. ЄС шукає рішення для подолання глобальних викликів. Як з цим працювати Україні? 1137, квітень 13, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/2017/04/13/globalni-vikliki-dlya-yes-5-stsenariyiv-i-realnist/>
14. Анджей Дуда виступає за створення блоку держав від Балтійського до Чорного морів – See more at: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/38/Artykul/216158>.
Польське радіо. 2015-08-05.
Андрій Бондаренко. Інтермаріум: криза глобалізації вже в Європі? // Спільне. – 25.05.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://commons.com.ua/ru/intermarium-kriza-globalizatsiyi-vzhe-v-yevropi/>
15. Економіка Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>
16. Президенти України і країн «Вишеградської четвірки» домовилися про новий формат співпраці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr.segodnya.ua/politics/pnews/prezidenty-ukrainy-i-stran-vyshegradskoy-chetverki-v-bratislave-dogovorilis-о-novom-formate-sotrudnichestva-569698.html>

Спікери парламентів країн Карпатського регіону зустрінуться у червні в Трускавці – Парубій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.interfax.com.ua/news/political/415234.html>

Степан Кубів провів зустріч із Віце-прем'єр-міністром Республіки Польща Матеушем Моравецьким [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=249933258

М.О.Лендєл.Україна та Вишеградська четвірка: стан і перспективи розвитку відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1861/>

17. Стратегія українсько-словацького транскордонного співробітництва 2020 [Електронний ресурс] / V. Benc, A. Duleba, Martin Angelovic, Katarina Sira, Tetjana Chavarga, Oleh Luksha, Oksana Stankevich, Ivan Nevci, Nataliya Nosa-Pylypenko, edited by M. Goch and V. Pylypenko. – Uzhhorod: Agency Drim, 2014. – 46 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/StrategiaCBC_SK-UA_ENG.pdf

Стратегія Карпатського євро регіону. The Carpathian Euroregion Strategy 2020 & Beyond Стратегія Карпатського євро регіону – 2020 / Vladimír Benč, Adina Dumitru, Andrea Geszteredi, Béla Kézy, Gabriel Kiss, Tetyana Kulyk, Oleh Luksha, Mónika Komádi, Brigitta Majorné László, Mária Nad'ová, Nataliya Nosa-Pylypenko, Carmen Olah, Vadym Pylypenko, Oksana Stankiewicz-Volosianchuk [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/StrategKarpatia.jpg>

Vladimír Benč, Adina Dumitru, Andrea Geszteredi, Béla Kézy, Gabriel Kiss, Tetyana Kulyk, Oleh Luksha, Mónika Komádi, Brigitta Majorné László, Mária Nad'ová, Nataliya Nosa-Pylypenko, Carmen Olah, Vadym Pylypenko, Oksana Stankiewicz-Volosianchuk/

The Institute of Social Sciences, CSPS SAS Košice, Institute for transborder cooperation Uzhgorod. Program SK08: „Slovakia – Ukraine: Cooperation across the Border“. „Information provision and implementation of innovative approaches to cross-border cooperation between Slovakia and Ukraine“ (project no. CBC01030).

Маріан Гайдош, Сергій Устич, Атле Стаалесен, Станіслав Конечні, Олександр Мушінка . Деніса Шапошова, Володимир Приходько, Олеся Бенчак, Олег Пилипенко, Євген Ященко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eeagrants.org/>